

ΕΝΑ ΠΟΙΚΙΛΟΜΟΡΦΟ ΕΡΓΟ

Συνέντευξη του Καθηγητού Γ.Μ. ΠΑΠΑΧΑΤΖΗ

Είχα¹ μια συνάντηση με τον Καθηγητή μας Γ. Παπαχατζήν. Προσωπικότητα μεστή από πνευματικό πλούτο και πολύπλευρη, κάθησε και μου διηγήθηκε σε μια πολύωρη συζήτησή μας το έργο του στη ζωή και τη δράση του στην επιστήμη και τις πεποιθήσεις του πάνω σε θέματα κοινωνικού βίου και πνευματικού πολιτισμού, που του δίνουν μια δική του σφραγίδα και τον καθιστούν μια ξέχωρη φυσιογνωμία, στην πρώτη γραμμή της πνευματικής ηγεσίας της εποχής μας. Δεν επιδοκιμάζουν όλοι την παράλληλη επίδοσή του τόσο στις νομικές επιστήμες, όσο και στην φιλοσοφία της ιστορίας και του πολιτισμού. Εκείνος όμως έχει την «πετριά» του αποστολισμού και πιστεύει πως η υψηλή αποστολή ενός διδασκάλου της σπουδαζούσης νεολαίας είναι όχι μονάχα να μεταδώσει ξηρές γνώσεις στους μαθητάς του, αλλά και να μπορέσει να διευρύνει το πνεύμα τους, να τους εμπνεύσει υψηλό φρόνημα, να συντελέσει στην εσωτερική τους καλλιέργεια, να τους ενσταλάξει ορθές αξιολογικές πεποιθήσεις για τα χίλια δυο θέματα της ζωής και του επαγγελματικού τους προσανατολισμού, να τους βοηθήσει να επιτύχουν στη ζωή, με το να γίνουν προ παντός «άνθρωποι» με το υψηλότερο ηθικό και πνευματικό νόημα της λέξεως και κατά δεύτερο μόνο λόγο να είναι «φορείς γνώσεων και καταρτίσεως και ειδικεύσεως».

Έχοντας ωφεληθή εκείνος - στην πνευματική και ηθική του συγκρότηση και στη σταδιοδρομία του γενικά - από την επίδραση που είχε ασκήσει επάνω του ένας παλιός δάσκαλός του που με το όνομα Ντίναχ έκανε γύρω στα 1923 ιδιαίτερα μαθήματα γερμανικής γλώσσης σε φοιτητές με περιορισμένα οικονομικά μέσα, αισθάνεται βαθιά πνευματική ροπή και κλίση κι έφεση να ωφεληθή κι αυτός με τη σειρά του την τωρινή νεολαία, ανταποδίδοντας σ' ευρείς κύκλους νεωτέρων ηλικιών του συγχρόνου κοινωνικού της χώρας μας συνόλου, το καλό που εκείνος του είχε κάμει. Γι' αυτό και στο βιβλίο του «Σελίδες ιστορίας και θεωρίας του πολιτισμού» (έκδ. 2η 1965) ξέχωρη θέση δίνει στα μεταφρασμένα εκεί ελληνικά κείμενα του Ντίναχ (σελ. 12-24 192-211, 418) - αν και περιορισμένα σ' έκταση, αξιολογικά όμως ανώτερα απ' τα πρωτότυπα, τα δικά του, στο ίδιο εκείνο βιβλίο.

Συνιστά, όχι μόνο στους δικούς του μαθητάς αλλά και σ' όλους εν γένει τους σπουδαστάς ανωτάτης εκπαιδεύσεως - εξωσχολικά εξαιρετικής ποιότητας αναγνώσματα,

1. Η συνέντευξη εδημοσιεύθη τον μήνα Σεπτέμβριο 1967 μ.Χ. στο περιοδικό ΕΠΙΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΒΗΜΑ. Αναδημοσιεύεται εδώ ως ελάχιστος φόρος τιμής στην μνήμη του Καθηγητού με αφορμή την συμπλήρωση τεσσάρων χρόνων από τον θάνατό του (6 Δεκεμβρ. 1991).

ιδίως στους εκ των φοιτητών ανωτάτης παιδείας (ανεξάρτητα αν πανεπιστημακής ή άλλης ανωτάτης Σχολής) φιλιαναγνώστας. Αναγνώσματα όμως υψηλής ποιοτικής στάθμης. Γιατί έχει την πεποίθηση ότι έως τώρα η μέση εκπαίδευσις άφησε πολύ μεγάλα κενά στην κατάρτιση των παιδιών, ιδίως σε θέματα ιστορικά, κοινωνιολογικά, φιλοσοφικά, θέματα αγωγής και αυτοπειθαρχίας του πολίτου, θέματα γενικής εγκυκλοπαιδικής μορφώσεως και «ήθους ανθρώπου» και άλλα σχετιζόμενα με τα παραπάνω. Ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η σημερινή φοιτητική νεολαία είναι - μου λέγει - η μέση παιδεία σε τομείς γενικής πνευματικής συγκροτήσεως, που πρέπει να συμβαδίζει παράλληλα με την μελέτη της ύλης του κλάδου, που έχουν διαλέξει στις πανεπιστημακές των σπουδές. Πρόβλημα διαθεσίμου χρόνου και πίστewως και εμμονής.

Γενικότερα η πεποίθησίς του είναι, ότι μία Αναγέννησις πνευματικού βίου και πολιτισμού πρέπει να προσδοκάται ύστερ' απ' τη σημερινή πανθομολογούμενη παγκόσμια κρίση των ηθικών και πνευματικών αξιών και την θλιβερή πτώση του επιπέδου της κοινής αισθητικής συνειδήσεως και ότι η σύγχρονη σε διεθνή πλαίσια - πολιτιστική κρίση αργά ή γρήγορα θα ξεπερασθή.

- Ομιλείτε για υποχώρηση του πολιτισμού κ. Καθηγητά - τον ερωτήσαμε - σ' ένα περιβάλλον ζωής πάμφωτο και με τέτοια πρόοδο της επιστήμης σαν τη σημερινή; Με τέτοια άνοδο στις γνώσεις του ανθρώπου και στις τεχνολογικές επιτεύξεις;

Η απάντησίς του είναι πως «δεν πρέπει να υπερτιμάται η σημασία που έχουν οι τεχνικές εφαρμογές της προόδου των φυσικών επιστημών» και πως οι υλικές ανέσεις κι η τεχνολογική πρόοδος κι ακμή είναι εντελώς μονόπλευρα και συμβαδίζουν με μια αξιοσημείωτη φτώχεια σ' «εσωτερικές» αξίες. Διανύομε, λέγει, την εποχή όπου τολμούν μερικοί θαυμασταί της επιστημονικής προόδου να ισχυρίζονται, ότι η «φυσική επιστήμη κι η θετική της μέθοδος μας έχουν αποδείξει πως η παλιά μεταφυσική πίστη ήταν απλό δημιούργημα του ανθρώπινου πνεύματος».

Λίγο απέχει απ' την επιπόλαιη διαπίστωση πως η επιστήμη, προοδεύσασα απέδειξε πως δεν υπάρχει Θεός ούτε και τίποτα ύστερ' από το θάνατο, λίγο απέχει η σκέψη πως αφού τίποτα δεν υπάρχει, τότε λοιπόν όλα επιτρέπονται. Αληθινός πολιτισμός δεν είναι - λέγει - η τεχνική πρόοδος, η στείρα σε υψηλές πολιτιστικές αξίες, στη σύγχρονη μάλιστα μονομέρειά της. Αληθινός πολιτισμός είναι η εσωτερική καλλιέργεια του ανθρώπου, οι ηθικές αξίες και τα υψηλά ιδεώδη, η πίστη στις πνευματικές αξίες και στα ωραία ιδανικά. Απ' αυτή την άποψη η εποχή της κλασικής αρχαιότητας στην αττική γη, η ιταλική Αναγέννηση και επίσης ένα χρονικά παρατεταμένο μεταίχμιο των δύο μεγάλων αιώνων στη Δύση - οι τελευταίες δεκαετίες του 18ου και οι πρώτες δεκαετίες του 19ου - αποτελούσαν «πάμφωτες εποχές πολιτισμού» στην ιστορική πορεία του ανθρώπου. Εποχές μεσουρανήματος, με τις οποίες δεν μπορούν να συγκριθούν οι μεταγενέστερες εποχές της μεγάλης «προόδου» των φυσικών επιστημών, δηλαδή οι τελευταίες δεκαετίες του 19ου και ολόκληρος ο εικοστός αιώνας. Στον τελευταίον αυτόν το «φεγγοβόλημα» υπάρχει με το υλικό μονάχα νόημα της λέξεως. Ένας καινούργιος Μεσαίωνας πρωτοφανήσιμος, σε συνάρτηση με πληθοπαραγωγή σε τυποποιημένα βιομηχανήματα, με «ευημερία», με αφθονία καταναλωτικών αγαθών, με υψηλό βιοτικό επίπεδο στην υλική σημασία σε ευρείες λαϊκές μάζες, μ' εκμηδένιση των αποστάσεων, με ιλιγγιώδεις ταχύτητες, σε απαστράπτουσες καλοστρωμένες λεωφόρους καταυγαζόμενες απ' το άπλετο «υλικό» φως των εδισόνειων συσκευών.

- Φτωχή Ελλάδα, είτε για μια στιγμή σαν μέσα σε μια έμπνευση. Ίσως σε σένα πάλι επιφυλάξει η ιστορική μοίρα, σε σένα τη βρυσομάνα των αιωνίων αξιών και των υψηλών ιδεωδών να γίνης και πάλι υπόδειγμα και να δώσης σαν τους αρχαίους καιρούς διδάγματα ανθρωπεμένου δημοσίου βίου και αυτοπειθαρχίας κι έννομης τάξεως - κι ηθικής προ πάντων τάξεως - στη σύγχρονη Δύση με την θλιβερή μεταπολεμική κάθετη πτώση: Στους Αγγλοσάξονες με τους τεντυμπόυς τους και τους μπήτνικς, στους Ολλανδούς με τους πρόβος τους κι όλα τα παρόμοια μεταπολεμικά φρούτα της άρνησης και της αδιαντροπιάς.

Πιστεύει πως μόνο εκείνοι που νομίζουν πως πολιτισμός είναι η τεχνική μονάχα πρόοδος, μόνοι εκείνοι δεν έχουν αντίληψη της οξείας πολιτιστικής κρίσεως που περνά η εποχή μας. Η κρίση αυτή είναι, λέει, έκδηλη κι αναφέρεται σε βασικούς τομείς: Κοινή αισθητική συνείδηση, πίστη σε ιδανικά, θρησκευτικό συναίσθημα, φιλαλληλία, αίσθημα κοινωνικής αλληλεγγύης κ.λ. Ειδικώτερα μας είπε π.χ. για τη φοβερή πτώση της κοινής αισθητικής συνειδήσεως, αναφέροντας τις ειδήσεις των «αναδρομικών» εκθέσεων γλυπτικής και ζωγραφικής με εκθέματα ασυνάρτητα που γίνονται και η τωρινή αισθητική συνείδησις τα ανέχεται, τα προσέχει και τα ακριβοπληρώνει μάλιστα. Κι έτσι, καταλήγει να μιλούμε μ' επιείκεια και με ελαφρότητα λέγοντας πως «η σύγχρονη τέχνη ψάχνει νάβρη το δρόμο της» αντί να ομολογήσουμε καθαρά πως και στον τομέα αυτόν - των εικαστικών τεχνών - έχομε μπη ασυναίσθητα σ' έναν καινούργιο Μεσαίωνα, όπως άλλωστε και στη μουσική σύνθεση και στην λυρική ποίηση και στους ρυθμούς των χορών και στην αρχιτεκτονική και σε τόσες άλλες μορφές τέχνης. Τ' αληθινά έργα τέχνης έχουνε καταφύγει στα μουσεία και φυλλάγονται εκεί. Καινούργια δεν παράγονται πια. Η άμλλα τώρα δεν είναι «για το αισθητικά ανώτερο», για το «ωραιότερο», αλλά για το «πιο καταπληκτικά ασυνάρτητο κι απίθανο». Αυτό που η εποχή ενός David (νεοκλασσ.) ή ενός Delacroix ή ενός Géricault (ρομαντ.) θα το χαρακτήριζε «ασυναρτησία», τώρα το ονομάζουμε: «είναι η νέα μας τεχνοτροπία».

- Όταν θαρθή η καινούργια Αναγέννηση, είτε, θα ιδούν οι μακρινοί απόγονοι της σύγχρονης μας γενεάς κάτι σα να ξαναγεννιέται η παλιά Δύση - η Ευρώπη των τελευταίων δεκαετηρίδων του 18ου και του πρώτου ημίσεος του 19ου - κατάφορτη από αρχοντιά, από περγαμηνές, από αιώνες, ερχόμενη να ξαναφέρει την παλιά μεγάλη δόξα και θα αναστηλώσει τις αξίες του πνευματικού πολιτισμού, που κοίτονται τώρα βαρύντατα τραυματισμένες, ύστερ' απ' τα τρομακτικά αλλεπάλληλα πλήγματα των τελευταίων δύο παγκοσμίων πολέμων. Θαρθεί με νέες βέβαια μορφές - δεν θ' αντιγράφη τα παλιά - αλλά με μορφές πραγματικά «άξιες».

Και πρόσθεσε: ας ευχηθούμε να μην αργήση πολύ. Και πως ακόμα πιότερο ας ευχηθούμε οι ανατολικά της Ευρώπης κι οι πέρα απ' τη θάλασσα νεώτεροι σε ηλικία και προσφορώτεροι σε είσοδο στην ιστορική πορεία κι ανωριμώτεροι σε κουλτούρα λαοί ας ευχηθούμε να παραδεχθούνε να προσμίξουμε την επιτευχθείσα οικονομική και πολιτική τους επιρροή με την παλιά αρχοντιά - σε πνευματικές αξίες - των δυτικοευρωπαίων. Έτσι, καθώς σε μια ανάλογη καμπή της αρχαίας ιστορίας είχε γίνει: Οι πέρα απ' το Ιόνιο και την Αδριατική λεγεώνες είχανε κατακτήσει με την υλική ισχύ τον αρχαίο ελληνικό χώρο. Κι εν τούτοις ολόκληρος ο ρωμαϊκός κόσμος ήταν ικανοποιημένος να αισθάνεται πως στους τομείς του πνεύματος - φιλοσοφία, γραμματεία, ιδεώδη, παιδεία, λυρική ποίηση κ.λ. - η κατακτημένη Ελλάδα είχε κατακτήσει τον νικητή της.

Κ. ΓΕ. ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ